فصلنامه جهان نوین

سال اول، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۷، صص۱۰۲-۸۲ No ۱, ۲۰۱۸, P ۸۲-۱۰۲

شماره شاپا:(۳۴۷۹ – ۲۶۴۵) (ISNN) : 2645 - 3479

چهارچوب اصول اخلاق کار اسلامی با تاکید بر سنت نبوی

نویسندگان: دکتر شکری احمداستاد یار، مرکز مطالعات عمومی دانشکده هنر و علوم دانشگاه اوتارا مالزی

دکتر موسی یوسف اویمی استادیار ومدرس ارشد ، مرکز مطالعات عمومی دانشکده هنر و علوم دانشگاه اوتارا مالزی

منبع: مجله بین المللی کار و علوم اجتماعی – مرکز پرورش ایده های سازمانی آمریکا؛ جلد۳ شماره ۲۰ [ویژه – اکتبر ۲۰۱۲] (Centre for Promoting Ideas, USA)

ترجمه: محمد حسینی[۱] هیرو حسینی[۲]

چکیده

مسئله ی اصول اخلاقی کار و سیستم های ارزشی تداعی شده با کار در هفت دهه ی گذشته ی توجه محققان را به خود جلب کرده است. بیشتر بحثها درباره ی این موضوعات بسته به مشارکت یهودی – مسیحی ها بوده و تا حد زیادی در جوامع غربی غربی انجام پذیرفته است. علی رغم این حقیقت که بسیاری از ادیان و گروههای نژادی دیگر پیشرفت های اقتصادی و رفاهی چشمگیری در طول بخشی از تاریخشان داشته اند , به طور کلی مشارکت آنها در ادبیات مدیریت و گفتمان و مقاله های اصول اخلاقی کار نادیده گرفته شده است. دیدگاه اسلام در خصوص کار و ملاحظات اخلاقی یا به درستی درک نشده است و یا به طور گسترده ای در زمینه مطالعات سازمانی مورد بررسی قرار نگرفته است. با در ذهن داشتن جمله بالا , این مقاله مفهوم اصول اخلاقی کار در سنت نبوی را تحلیل و بررسی می کند. گرچه حدیث عاملی برای فهم قرآن است , با این وجود تحقیق کنونی در درجه اول روی حدیث با جدا سازی مفهوم اصول اخلاقی کار در چارچوب حدیث از قرآن تمرکز می کند. برای رسیدن به این هدف، برخی ویژگیها و نگرشهای را بررسی می کند که در اصول اخلاقی کار اسلامی مهم هستند مانند نگرش نسبت به ثروت، نگرش نسبت به زندگی، نگرش نسبت به زمان و نگرش نسبت به اوقات فراغت. از این طریق به این نتیجه می رسد که مفهوم اصول اخلاقی کار وقتی به درستی تحلیل شود بخش و جزئی از سنتهای اسلامی است بویژه از میان سنت های حدیث و در محل کار می تواند به این هدف نائل شود همانند مواردی در سنت های مسیحی – یهودی.

واژگان کلیدی: کار، اصول اخلاقی، حدیث، پیامبر.

---

۱ . کارشناسی ارشد جامعه شناسی hosaini۱۹۸۷@gmail.com

۲ . کارشناسی ارشد تحقیقات آموزشی herohosaini۱۹۸۱@gmail.com

مقدمه

همراه با رشد تولید صنعتی, تعداد زیادی از کشورهای غربی و شرقی هرج و مرج اخلاقی را به شکل های متفاوتی تجربه کره اند از جمله : رشد رشوه خواری(ارتشاء) بهره کشی از ضعفا، ماده گرایی فزاینده، آلودگی و بد اخلاقی گسترده و از بین رفتن بنیان اجتماعی خانواده. اسلام به عنوان یک دین جامع ویک راه مستقیم و کامل برای زندگی می تواند راهکارهایی برای وضعیت بی و بند وباری اخلاقی بخصوص برای مسلمانان ارائه دهد. توافق و پایبندی به اصول اخلاقی کار اسلامی ، مسلمانان را از مدتها قبل به قدرت برتر و غالب تبدیل کرده است. به دلیل برخورداری از منابع طبیعی فراوان و یک دین جامع مانند اسلام، مسلمانان باید قدرت برتر اقتصادی و سیاسی در جهان باشند. متاسفانه آنها در مقایسه با سایر ملل دیگر از (پیشرفت) جا مانده اند. جهان مسلمان به مدت چندین قرن در یک وضعیت انحطاط و زوال فراگیر بوده است.این وضعیت منفی نه فقط به فعالیت ها و اقدامات توده ها بلکه در جنبش های اصلاحی نیز سرایت کرده است.به منظور حرکت در جهت پیشرفت، مسلمانان باید به ضعفشان را بپذیرند و برای غلبه و بر آن اقداماتی را انجام دهند. قرآن و سنت راهکارهای زیادی دارند که می توانند کلیدی برای موفقیت مسلمانان باشند. از طریق مفهوم اصول اخلاقی کار که در قرآن و سنت موجود است، مسلمانان اکنون باید برای دستیابی به بالاترین سطح از لحاظ اخلاقی و اقتصادی به منظور غلبه بر تسلط غیر مسلمانان در همه ی جنبه های زندگی شان به پا خیزند.

با توجه به موارد فوق این مقاله می کوشد تحلیلی از اصول اخلاقی کار اسلامی از دیدگاه حضرت محمد(ص) با بررسی بعضی ویژگی ها و نگرش ها ارایه دهد که برای اصول اخلاقی کار اسلامی مانند نگرش های در باره ی ثروت، معیشت، نگرش نسبت به زمان و اوقات فراغت از طریق منشور حدیث نبوی مهم هستند. اما به منظور انجام دادن این تحقیق ، مقاله به سه بخش تقسیم می شود.بخش اول مربوط به تعریف اصطلاحات و درک مفاهیم در این گفتمان یا مقاله است. بخش دوم مقاله روی رابطه بین اسلام و اخلاقیات کار تمرکز می کند و در این متن به دیدگاههای مختلف از آنچه اسلام درباره ی کار می گوید و نگرشهایش نسبت به ثروت، معشت, زمان و اوقات فراغت و به همچنین اسلام و مفهوم انگیزه

نگاهی می اندازد. بخش سوم و نهایی این مقاله شامل نتایج بدست آمده در پایان تحقیق درباره ی اسلام و اصول اخلاقی کار می باشد.

تعریف مفاهیم

اصول اخلاقی (اخلاقیات)

اصطلاح اصول اخلاقی می تواند به این شکل تعریف شود: "اقدام برای بکار بردن دستورات معنوی برای مشکلات و مسائل واقعی " (Wines, ۱۹۹۲: ۸۸۳). Johnson (۱۹۸۴: ۱) در تعریف اخلاق می گوید: "علم رفتار و کردار". اصول اخلاقی علمی است که مطالعه ی آن یک چارچوب عقلانی و یک تحقیق منطقی در موضوعش با امید دستیابی به یک دانش اکتسابی ارائه می دهد. به این ترتیب اصول اخلاقی می تواند در تقابل با هنر ، دین یا تکنولوژی قرار بگیرد.علاوه بر این فیلسوفان از اصولی اخلاقی تحت عنوان علم هنجاری یاد می کنند زیرا خودش را با هنجارها و استانداردهای رفتاری درگیر می کند .

اخلاق

اخلاق یک اصطلاح مناسب در عربی است که ترجمه کلمه ی انگلیسی ethics می باشد. ریشه ی کلمه ای که از آن گرفته شده است به معنی ابداع ، شکل دادن، فرم دادن و چارچوب سازی یا تولید کردن است (Ba‘labaki, ۱۹۹۰: ۵۲) . از آنجایی که اخلاق جمع کلمه خلق می باشد به مجموعه ای از ویژگی ها و خصوصیات متفاوت، دانش اخلاق(علم اخلاق) اشاره می کند که ترجمه شده ethics , علم اخلاق یا فلسفه اخلاق می باشد (Ba`labaki, ۱۹۹۰: ۵۲۱). مفهوم اخلاق از دیدگاه اسلامی متفاوت با دیدگاه غربی آن می باشد. بر طبق دیدگاه جامعه شناسان غربی , اخلاق بسته به تشخیص یا جنبه ی فردی برای تعیین خوب یا بد است. با این حال در اسلام منبع اخلاقیات, نهاد دینی اش یا نزول وحی الهی به بشریت می باشد. به عبارت دیگر، قرآن و سنت به خودی خود منبع اخلاق در اسلام

است.بنابراین همه ی حالت های رفتار و خصوصیات انسانی , خیر و شر را از فتواهای مذهبی یا از کتاب مقدس و گفته ها و اعمال پیامبر محمد (ص) مشتق کردند که ایشان- حضرت محمد(ص)- بهترین مدل رفتار را برای همه ی مومنان توصیف و تبیین کرده است.

اسلام و اصول اخلاقی کار: تجزیه و تحلیل برخی از نکات برجسته در سنت نبوی

۱. اسلام و کار

اسلام اهمیت زیادی برای کار قائل است . در جاهای بسیاری در قرآن و حدیث به وضوح بیان کرده است که زمان نباید بیهوده تلف شود. در قرآن ، خداوند به تمام موجودات باشکوه و باعظمت به عنوان نشانه ایی از برنامه ریزی یا طراحی درست که به نتایج شگفت اوری منجر می شود توجه کرده است.- عقیده مسلمانان بر این است که خداوند هیچ چیز را تصادفی خلق نکرده است. خداوند در قرآن بیان می کند که چگونه آسمانها و زمین در هفت روز خلق شده اند و آن را به عنوان نشانه ای برای انسان توصیف می کند. سپس قرآن به بشریت امر می کند که بصورت مثبت بر روی زمین به فعالیت بپردازند یعنی آنها باید برای استفاده از آنچه برایشان خلق شده است کار کنند:

انسان نمی تواند به چیزی دست یابد به غیر از آنچیزی که برای آن تلاش کند، ثمره تلاشش به زودی به نتیجه خواهد داد و آن را خواهد دید،بنابراین به وی یک پاداش کامل عطا خواهد کرد (An-Najm ۵۳:۳۹-۴۱)

در اسلام به کار اهمیت ویژه ای داده شده است تا حدی که کار به عنوان یک عمل عبادی برای شخص در نظر گرفته می شود. اگر چه برخی از مردم بر این باورند که آنها موظف به کار نیستند، زیرا آنها تمام وقت خود را به پرستش خدا اختصاص داده اند، این در واقع یک درک نادرست از مفهوم عبادت می باشد .متفکر و محقق بزرگ مسلمان امام محمد غزالی در کتاب احیا العلوم دین واقعه ای از حضرت عیسی (درود و رحمت خدا بر او باد) نقل می کند: روزی مردی را دید که بصورت تمام وقت خودش را وقف عبادت کرده بود.زمانی که عیسی از او پرسید که چگونه غذای روزانه اش را

فراهم می کند او پاسخ داد که برادرش که کار می کرد قوت روزانه اش را تامین می کند. آنگاه عیسی به او گفت برادرت بسیار دیندارتر و مومن تر از تو است(al-Ghazali, ,۱۹۸۸). همچنین غزالی روایت می کند که جانشین پیامبر ،عمر پسر خطاب بسیار بر این نکته تاکید داشت و به مردم می گفت هرگز کسی از شما نباید این فکر را کند که دعا و تضرع برای معاش بدون کار و تلاش فایده ای خواهد داشت، برای رفتن به بهشت نه طلا و نه نقره از آسمان نمی بارد(al-Ghazali, ۱۹۸۸). بنابراین اسلام برکار و نیاز بشر به کار به منظور تامین معیشت و گذران زندگی به منظور استقلال و خودکفایی برای حفظ منزلت و در میان هم شان ها و در جامعه اش تاکید زیادی می کند.

۲. اصول اخلاقی کار اسلامی

محققان تلاش کرده اند که اصول اخلاقی کار رابراساس نظام ارزشی مردم تعریف کنند.پرنز و آدریان اصول اخلاقی کار اینچنین تعریف می کنند: اعتقاد به اولویت اخلاقی کار و تلاش در برابر بیکاری و فراغت ، مباهات به کار و پیشه در برابر بی مبالاتی ، فداکاری دربرابر ولگردی، پول درآوردن دربرابر بی پولی ، کارمثبت در برابر کار منفی نسبت به کار.(Parnes and Andriasani, ۱۹۸۳, ۱۰۲). بارباش اخلاقیات کار را تحت عنوان تعهد در برابر کار سخت که قوی تر از تامین زندگی می باشد تعریف می کند (Barbash, (۱۹۸۳, ۴-۵) . اصول اخلاقی کار اسلامی بیش از چند بعدی بودن است و مرتبط با جنبه های متعدد زندگی مانند جامعه ،سیاست و اقتصاد است. اخلاقیات کار اسلامی را می توان به عنوان یک مجموعه ارزشها یا سیستمی از عقاید که از قران و سنت های مربوط به کار گرفته شده، تعریف کرد. کمال حسن پنج ویژگی از اصول اخلاقی کار اسلامی را نام برده است. که به شرح زیر می باشند:

۱. کارکنان باید کار خود را به خاطر تعهد اجتماعی همراه با کسب رضایت و خشنودی خداوند، بطورکامل انجام دهند.

۲. اعتماد و اعتقاد به اینکه انسان خلیفه الله است و بر تمام جنبه های زندگی به عنوان انسان احاطه دارد.

۳.مسلمان باید وظیفه اش را به عنوان یک تعهد مذهبی ایفا کند و به همین ترتیب همه شعایر مذهبی را انجام دهد.انگیزه برای پاداش فقط دنیوی نمی باشد بلکه معطوف به آخرت نیز می باشد.

۴. کارکنان باید طرفدار پشت کار و کارآیی همچنین انصاف در حفظ منافع عموم باشند.

۵. روابط کارفرما – کارمند بر ارزشهای انسانی استوار است که فراتر از نژاد، رنگ، زبان وراثت است.

بنابراین براساس موارد بالا واضح است که اصول اصول اخلاقی کار اسلامی ماورای مفهوم کارکردن، معنای پرستش و عبادت را نیز شامل می شود که خشنودی خالق و خدای یکتا را فراهم می سازد. اصول اخلاقی کار در اسلام همچنان که منافع مادی دارد دارای بعد روحانی و یک نوع ارتباط با خداوند است که مسلمان در هر کاری که انجام می دهند در جستجوی خشنودی خداوند هستند.

۳. اصول اخلاقی کار اسلامی در سنت

روشن است که در اسلام کار نه تنها مهم است بلکه ضروری نیزاست. این مقاله به بحث در مورد برخی نگرشها می پردازد که در اصول اخلاقی کار اسلامی ازسنت نبوی (حضرت محمد) مهم هستند. این نگرشها عبارتند از: نگرش نسبت به ثروت، زندگی، زمان و اوقات فراغت.

الف) نگرش نسبت به ثروت

بلامی، (۱۹۵۶:۵۰) در رساله اش استنتاج می کند که تناقضات بسیاری در حدیث درباره ی مدح وذم از ثروت و فقر وجود دارد. اولاً بیان می کند که تعدادی از احادیث ثروت را نهی و محکوم می کنند. او حدیثی را از بیهقی نقل می کند: در حدیث گزارش داده شده است که مرد فقیر بیمار چهل سال قبل از یک مرد ثروتمند سپاسگزار وارد بهشت شود. (Al-Baihaqi).

همچنین بلامی نقل می کند که پیامبر(ص)فرموده اند: " عشق به دنیا، آغاز گناه است" (Bellamy, ibid: ۵۴) . سپس بلامی خلاصه می کند و می گوید که مفهوم این احادیث اینست که چیزی شبیه شری ذاتی و ماهیتی در ثروت وجود دارد که منجر به مجازات صاحب آن می شود حتی اگر کار اشتباهی را انجام نداده باشد.(Bellamy, Ibid: ۵۱)

به منظور تایید دیدگاه او در مورد چنین تناقضاتی, او دو حدیث دیگر را ذکر می کند که در آن می گوید پیامبر (ص) ثروت را می ستودند. راغب اصبهانی روایت می کند:" پیامبر از ثروت تحت عنوان پناهگاهی بر علیه فقرو کفر یاد می کردند. و مردی از ایشان پرسیدند کفر و فقر مگر یکی هستند؟ پیامبر (ص) در جواب می فرمایند: فقر نزدیک به کفر است." در جای دیگر پیامبر (ص) می فرمایند از خداوند برای هدایت شما تقوا ،فروتنی و ثروت را تقاضا کردم. و فرمودند: خوب بودن و یاری کردن بخاطر ترس از خداوند نیز ثروت می باشد.(Bellamy: Ibid: ۵۹)

بلامی با توجه به یک مجموعه از احادیث که که ثروت را نهی می کنند چنین نتیجه گیری می کند که آن احادیث عناصر قدیمیتر در ادبیات دینی اسلام می باشد درحالی که مجموعه ای از احادیثی که ثروت را مدح می کنند از عناصر جدیدتر هستند. او مدعی است که همین عناصر تازه و اخیر باعث رستگاری مسلمانان می شود. ثروت مورد ادعای بلامی در آن زمان برای خرید تسلیحات واقعاً نیاز بود. بنابراین او نتیجه گیری نتیجه گری می کند دو سری از احادیث متضاد یعنی مدح و ذم ثروت از یک منبع گرفته نشده اند .(Bellamy, Ibid: ۶۰)

دیدگاه های ما بر اساس دلایل زیر به شدت با مفروضات یا تصورات بلامی مخالف است. اولاً به نظر میرسد بلامی چنین فکر کرده است که پیامبر(ص) ثروت را در دوره ای که در مکه بودند ملامت کرده اند اما زمانی که در مدینه بودند نظرشان را در باره ثروت تغییر دادند و آن را ستوده اند. این دیدگاه متضاد با شواهد تاریخی است که به موجب آن تعداد زیادی روایت موجود هستند که پیامبر(ص) بعد از جنگ احد به ذم ثروت پرداختند. این جمله بوسیله بخاری نقل شده است او ذکر می کند که پیامبر(ص) بعد از جنگ احد با ثروت مخالفت بودند.(Kandahlawi, ۱۹۸۷: ۲۵۹) . دوماً

تعدای از صحابه بشدت برای کسب ثروت کار و تلاش کردند. پیامبر(ص) چه در مکه و چه در مدینه هیچگاه مانعشان نشدند وآنها را از کسب ثروت متوقف نکردند.

شکی نیست که پیامبر (ص) افزودن ثروت یا استفاده از آن فقط برای لذت شخصی یا ایجاد یک زندگی لوکس نمی پسندند. در واقع، همه قانون های اسلامی با مضامین مالی تحت پوشش توزیع عادلانه ی ثروت قرار گرفته می شود. در احادیث چیزی وجود ندارد که بتوان آن را به عنوان منع داشتن پول زیاد یا ثروت مند بودن تفسیر شود. تعدادی از صحابه پیامبر(ص) ثروتمند بودند و ما نمی توانیم هیچ حدیثی پیدا کنیم که بگوید به آنها که از ثروتشان دست بکشند. در واقع پیامبر(ص) کمک های مالی را از این افراد دریافت کرده و از آنها بخاطر سخاوتشان تشکر می کردند. بهترین نمونه، عثمان است که یکی از ثروتمندترین افراد در عربستان در زمان پیامبر(ص) بوده است. زمانی که پیامبر(ص) اصحابش را فرا خواند تا برای تجهیز ارتش و جنگ با مپراتوری روم شرقی کمک های مالی کنند، عثمان به کمک مالی فراوانش باعث خوشحالی فراوان پیامبر(ص) شد. پیامبر (ص) بر منبر سخنرانی می کردند وقتی که عثمان صد اسب را با تمام تجهیزات لازم برای یک اسب سوار که در چنین میدانی باید داشته باشد تقدیم کرد. پیامبر(ص) پذیرفتند و برایش دعا کردند. زمانی که پیامبر(ص) یک پله از منبر پایین آمدند عثمان مجددا به ایشان گفت که صد اسب مجهز دیگر را تقدیم می کند و مجددا برای عثمان دعا و طلب خیر کردند سپس عثمان هبه اش را به سیصد اسب افزایش داد.

در روایتی دیگر، پیامبر(ص) ایستادند و با انگشتشان به سمت چپ و راست اشاره کردند و برای عثمان طلب خیر و دعا نمودند و جمله ی مشهوری فرمودند : " هرکاری که عثمان در آیند انجام دهد هیچ ضرری برای او نخواهد داشت." این بدین معنا است که عثمان از هر لغزش و گناهی که امکان دارد در آینده انجام دهد بخاطر مجهز کردن ارتتشی کامل براساس استانداردهای آن زمان، آمرزیده و مورد بخشش قرار خواهد گرفت.صحابه های دیگری نیز بودند که بسیار ثروتمند بودند که بطور مشخص می توان عبدالرحمن بن عوف را نام برد که وی که از ده نفر صحابه ای بوده است که مسرت بخش ترین خبرها را از طرف پیامبر (ص) به وی داده شد: ضمانت پذیرفتته شدن در بهشت در آخرت. از دیدگاه

اسلام چیز مشکلی در ثروتمند بودن وجود ندارد به شرطی که فرد از ثروت درست استفاده کند. بعلاوه ثروتمند بودن مترادف با احتکار پول نیست ، خواه پول رایج یا از نوع طلا و نقره باشد. احتکار پول رایج و طلا و نقره با هم فرقی نمی کنند . پس احتکار شامل چه چیزی است؟ مطابق با نظر محققان و مفسران بزرگ قرآن تمایز ثروت و احتکار در پرداختن زکات است.اگر شخص زکات ثروتش را به موقع پرداخت کند این پرداخت زکات عامل پلایش و تصفیه ثروتش است و اطمینان می یابد در میان اشخاصی نخواهد بود که با آیات تنبیهی در باره ی احتکار وعده مجازات داده شده اند.

ای کسانی که ایمان آورده‌اید به واقعیت بسیاری از دانشمندان یهود و راهبان اموال مردم را به ناروا می‌خورند و [آنان را] از راه خدا باز می‌دارند (یکتا پرستی) و کسانی که زر و نقره را احتکار می‌کنند (ال کنز: مالی که زکات آن پرداخته نشده باشد) و آن را در راه خدا خرج نمی‌کنند ایشان را از عذابی دردناک انذار ده. (سوره توبه،جزء ۹، آیه ۳۴)

روزی که آن گنجینه ها (پول و طلا و نقره ای که زکات آن پرداخت نشده است) را در آتش دوزخ بگدازند و پیشانی و پهلو و پشت آنان را با آنها داغ کنند (و به آنها گفته می شود) این است آنچه برای خود اندوختید پس [کیفر] آنچه را می‌اندوختید بچشید (سوره توبه،جزء ۹، آیه ۳۵).

بخاری از عبدالله بن عمر روایت می کند که " این انذار قبل از قانونی شدن زکات به اجرا درآمده بود. زمانی که زکات به عنوان وظیفه وضع شد ، خداوند آنرا وسیله ایی برای تصفیه مال و ثروت قرار داد." گزارش می شود که عبدالله بن عمر گفته است که ثروت و مالی که زکات آن پرداخت شده باشد حتی اگر اعماق زمین پنهان شده باشد احتکار نیست. آنچه در دستان شخص است اگر زکات آن را پرداخت نکند احتکار است. یقیناً زکات در جهت رضای خداوند صرف می شود. زکات می تواند صرف کمک به فقرا و نیازمندان و سایر اقدامات نیکوکارانه شود و این پرداخت زکات درست و مقبول است و زکات صرفاً مخصوص زمانی نیست که باید کمک مالی برای نبرد در میدان جنگ و جهاد پرداخت شود.

ب) نگرش نسبت به زندگی یا معاش

از مجموعه احادیثی که قدیمیتر هستند تعداد زیادی در ستودن ثروت وجود دارد. تعداد زیادی از روایات نیز هستند که پیامبر(ص) از مسلمانان خواسته اند که به کار و فعالیت بپردازند. مقدم بن مهدی حدیثی را از پیامبر (ص) هستند که فرمودند: " اگر کسی به خارج از خانه بر کسب رزق و روزی برای فرزندانش برود او در راه خداوند رفته است- خشنودی خداوند-همچنین اگر برای پدر و مادر پیرش کار کند باز او بر راه حق می باشد و اگر برای خودش نیز کار کند و تقوی و فروتنی داشته باشد این همان راه حق است. ولی اگر هدفش از کار غرور و تکبر باشد این راه همان راه شیطان است.(طبرانی) . به همین نحو روایت دیگری از پیامبر (ص) نقل شده است: " انس(رضای خدا بر او باد) گفته است که روزی مردی از انصار نزد پیامبر(ص) آمد و از او درخواست کمک داشت و ایشان فرمودند آیا چیزی در خانه ات داری. او گفت که تیکه ایی لباس دارد به عنوان لباس برای پوشاندن و همچنین زیرانداز و کاسه چوبی که برای نوشیدن از آن بهر می برد. پیامبر (ص) فرمودند آنها را برایم بیاور و قتی آورد در دستشان گرفتند و پرسیدند چه کسی اینها را می خرد؟ یک نفر یک درهم پیشنهاد کردند ایشان دو یا سه درهم پیشنهاد دادند. چه کسی بیشتر از یک درهم می پردازد؟ و وسایل را به شخصی که ۲ درهم پیشنهاد داد ، دادند. درهم ها را به مرد انصاری داد و و به او گفتند با یک درهم غذا برای خود و خانواده ات تهیه کند و با درهم دیگرش یک تیشه (تبر) بخر و آن را برایم بیاور. وقتی آن را خرید رسول خدا دسته آرا محکم و به دست انصاری داد و فرمودند برو هیزم جمع کن و آنها را بفروش و دو هفته ای اینجا نیایید.مرد رفت و هیزم ها را جمع و فروخت. زمانی ده درهم از فروش هیزم ها جمع کرد نزد ایشان آمدند و با آن پوشاک و غذا تهیه کرد. آنگاه رسول خدا(ص) فرمودند" کار کردن برای شما بهتر گدایی کردن است زیرا گدایی در روز رستاخیز به صورت لکه ایی در چهره ی شما دیده می شود. درخواست پول – سائلی کردن- برای سه دسته جایز است: برای کسی که در فقر شدید به سر می برد، برای کسی که بدهکاری سنگینی دارد و یا شخصی که مسئول پرداخت دیه است و برای پرداخت آن به مشکل برخورد کرده است."(ابو داوود).

پیامبر(ص) که خودشان معیار فضیلت و تقوا در اسلام می باشد به درگاه خداوند دعا و نماز می خواندند و از بطالت و بیکاری به خداوند پناه می بردند. حتی قبل از بعثت ،ایشان شخصی بسار سخت کوش بودند. همین عاملی بود که خدیجه (کارفرمایش) احترام ویژه ای برای او قائل بودند، بعدها خدیجه به خاطر همه فضایلی که در ایشان مشاهده کرده بود از ایشان تقاضای ازدواج کردند. پیامبر(ص) در دستوراتش برای مسلمانان در مورد این جنبه, تعادلی بین پرستش و کار برقرار کردند. بنابراین به همان اندازه ایی که مسلمانان باید در انجام عبادات تلاش کنند و ثابت قدم باشند آنها باید برای تامین معیشت نیز سخت کار کنند همانطور که در یکی از بیانات محققان آمده است: برای تامین معیشت و بقا سخت کار کنید گویی که قرار است بمیرید. پیامبر (ص) به منظور ترغیب مسلمانان به کار و نشان دادن اهمیت کار ، در توصیف کار فرمودند کسب معاش از طریق کار و تلاش یکی از اعمال حسنه ی عبادت و پرستش می باشد. در روایات و سنت ها نقل شده است که چطور پیامبر(ص) قردی را که برای گدایی نزد ایشان آمده بود با راهنمایی وی به اینکه چطور کار کند و تامین معیشت کند، او را به یکی از اعضای مولد جامعه تبدیل کرد.

مقصود پیامبر(ص) واضح است. آن احادیث نشان می دهند که کار کردن و تامین معیشت از راه حلال معادل به جهاد است. این همچنین مترادف با دفاع از حکومت اسلام و کلمه ی شهادت نیز می باشد. روزی مردی به خودش قول داد که سخت کار کند، او نه فقط از استفاده ی کامل از تجربه اش مطمئن بود بلکه خدا را به خاطر ذهن و قوایش و همه ی چیزهای دنیا و آخرت سپاسگزاری می کرد. موضوع کسب معیشت با ثروت و فقر تداعی می شود. روایات زیر بر حقوق کار و اجتناب از وابستگی به دیگران و رابطه بین فعالیت در این دنیا و نتیجه ی آن در آخرت تاکید دارد. رسول خداوند (ص) می فرماید: خداوند بنده ای را که شغل دارد دوست می دارد. و بنده سالمی را که بی کار هستند دوست نمی دارد. همچنین فرمودند : کسی که برای کسب معیشت تلاش می کند و گدایی نمی کند ،خداوند در روز رستاخیز وی را مجازات و بازخواست نمی کند. شخصی که کار می کند نزد خداوند محبوبترین است. (ابوداوود). این نشان ی دهد که خداوند از کسی که کار ندارد و فعالیتی برای دنیا و آخرتش انجام نمی دهد بیزار است. علاوه بر این از سنت های اخیر

استباط می شود که غفلت در فعالیت های دنیوی و اهمال در کار کردن همانند قصور کردن برای کار برای آخرت است (یعنی شخصی که برای دنیا کار نکند ،برای آخرتش هم کار نکرده است). حدیثی دیگر ایده کار حلال را معرفی می کند که ویژگی مهم و موردتوجه برای یک مسلمان واقعی می باشد،به این شکل است که : "بهترین کسب آن است که شخص آن را صادقانه انجام داده است " (Muhadarat, ۱: ۲۸۳). روایتی دیگر از از حضرت داوود هست که بر اهمیت ارزش کار کردن شخص با تلاش و توانایش تاکید می کند و ابتکار و اختراع را یک مهارت مهم توصیف می کند. پیامبر(ص) هیچ کس غذای بهتر از کسی نمی خورد که با دست خود برای آن کار کرده است داوود نبی غذایش را از دستاورد خویش می خورد (بخاری). به همین نحو از یکی از صحابه های مشهور به نام ابو مسعود نصاری روایت شده است که می گوید: " پیامبر (ص)ما را تشویق به انفاق در راه خدا و همچنین داد و ستد و کسب ثروت می کردند. ما پول بدست آمده را به بهترین شیوه خرج می کردیم و امروز بسیاری از ما هزاران درهم داریم (بخاری). همچنین پیامبر در باره ی کاری که به امور دنیوی مربوط می شود تذکر می دهد حتی برای شخصی که در اواخر عمرش است. فرستاده ی خداوند (ص) می فرمایند: " اگر حتی یک ساعت از پایان دنیا باقی بود، و در دست یکی از شما بذری بود اگر او بتواند آن را کشت کند، باید آن را بکارد (Bukhari,Ahmad) .

ج) نگرش نسبت به زمان

بسیاری از احادیث از مسلمانان می خواهند که از ارزش زمان آگاه باشند. زمان کالایی است که باید به درستی روی آن سرمایه گذاری شود. پیامبر(ص) می فرمایند پای انسان به بهشت نخواهد رسید تا زمانیکه از او سوال سوال شود و او به طور رضایت بخش در مورد چگونگی گذراندن زندگی اش, چگونگی سرمایه گذاری روی جوانی اش , چگونگی کسب ثروتش و مصرف آن جواب دهد. این جمله از فرستاده خداوند (ص) درباره ارزش زمان و ارتباط نزدیک آن با فعالیت های کار انسانی ذکر شده است. این معنی را می رساند که پیامبر مایل بودند مسلمانان از وقتشان عاقلانه استفاده و روی آن سرمایه گذاری کنند و آنها را از اتلاف بخشی از آن نهی می کرد. کارکنان مسلمان باید از روی وجدان و به شیوه

صحیح در تمام ساعت کاری شان وظایف و مسوئولیت هایشان را تمام و کمال انجام دهند. وظایف کارکنان مسلمان باید به این شکل باشد: " آنها باید گزارش دهند که کارشان را سر قت شروع می کنند و آن را انجام می دهد، در کار پشتکار دارند، هرگز نباید به بازی و بطالت و یا وقت تلف کردن های بیهود مشغول باشند و یا ینکه تماس های تلفنی طولانی داشته باشند و یا این که در انجام شغل خود از هزینه ی کارفرمای دیگری استفاده کنند و یا اینکه برای ترک محل کار بهانه تراشی کنند. (Abdul Rauf, ۱۹۹۱:۱۳۶) . این حقیقت که تعهدات مذهبی در زمان معین یا در طی یک دوره مشخص انجام می گیرد به مسلمان عادت انجام کارها را سر وقت (بی درنگ) و بدون تاخیر می آموزد. وقفه های مکرر منجر به آشفتگی و تلفات و ضررهای بزرگ می شود. بعد از همه اینها, این ناعدالتی برای افراد درگیر است. این تخطی از اعتماد، و یک فساد محکوم شده بوسیله ی نشانه ای از نفاق و تزویر است.

د) نگرش نسبت به اوقات فراغت

نگرش نسبت به اوقات فراغت و کار به چهار روش مختلف وجود دارد و به صورت زیر گروهبندی می شوند:

AB کار سخت / بازی سخت – این ایده که کار و اوقات فراغت ویژگی های خوشایندی هستند، و بدون شک زمانی که به درستی پوشش داده شوند، باید بسیار لذت بخش باشند.

AD بنیاد گرای یا سخت گیر در مذهب – عقیده که کار در همه ی اشکال پسندیده (خوب) و در عوض اوقات فراغت ناپسند (بد) می باشد.

CB هندویست/ثروتمندان انگل – این نظریه از مشهورترین نظریه هایی است که بر ضد کار کردن در همه ی اشکال آن می باشد (بویژه اگر کار لذت بخش و ارزنده نباشد) اما آنها طرفدار اوقات فراغت می باشند.

CD بیزاری – افرادی که بر ضد کار و اوقات فراغت هستند به نظر می رسد با احساسات ضعف و بیهودگی منحرف شده اند.

کار	A	C
اوقات فراغت	B	D

به وضوح،اصول اخلاقی کار اسلامی (IWE) که بر اساس سنت نبوی می باشد وضعیت اول (AB) را تایید می کند. شکی نیست که اصول اخلاق اسلامی کار با بیکاری, افراط و تن آسایی مخالف است. در واقع، بسیاری از فعالیت های اوقات فراغت، مانند انجام دادن آن توسط خودتان، بازدید از بستگان و برنامه های تناسب اندام یا ورزش به نظر می رسد تجسمی از اصول اخلاق اسلامی کار باشند. یک مفهوم متوازن بین اوقات فراغت و کار توسط پیامبر (ص) بیان شده که این موضوع را روشن کرده است: "خردمند تا زمانی فکرش سالم است (توانایی دارد) وقتش را باید به ۴ بخش تقسیم کند: زمانی برای ارتباط با خداوند، زمانی برای برای حسابرسی خویش، زمانی برای برای تفکر در مخلوقات خداوند، زمانی برای انجام ضروریات مانند خوردن و آشامیدن" (ابن هشام).

پیامبر(ص) در مورد سخت کار کردن می فرمایند " براستی خداوند کسی از شما را دوست دارد که کارش را کامل و ماهرانه انجام می دهد" (Baihaqi and Abu Ya'la and IbnAsakir from Aisha).

۴. اصول اخلاقی کار اسلامی و انگیزش

انگیزه بخشی از اخلاقیات کار می باشد.ستییر ام. و پارتر دابلیو. انگیزه ی کار را به صورت چگونگی شروع رفتار, نیرو گرفتن, حفظ شدن, هدایت شدن , متوقف شدن و نوع واکنش موجود در ارگانیسم در حالی که همه اینها در حال جریان است تعریف می کنند (Steer M. And Porter W, ۱۹۹۱: ۵).

انگیزش بطور ذاتی مربوط است به ۱- آنچه باعث انرژی یا نیرو دادن به رفتار انسانی می شود ،۲- آنچه با باعث هدایت رفتار انسانی می شود ۳- و اینکه چطور این رفتار دوام و ثبات پیدا می کند.هر یک از این سه جزء نشان دهنده یک عامل مهم در درک ما از اخلاقیات کار می باشند. سه مقوله اصلی از تفاوت های فردی با ویژگی هایشان برای تاثیر گذاشتن بر فرآیند انگیزه نشان داده شده اند: علایق، نگرش ها و نیازمندی ها. نظریه انگیزشی اسلامی به دو بعد از رفتار انسانی توجه می کند. اولاً بعد درونی انسان که مربوط به روح یا ایمان می باشد. دوماً بعد یا جسم بیرونی انسان که با نیازهای مادی مانند نیازهای فیزیولوژیکی سرو کار دارد. پیامبر (ص) می فرمایند " آگاه باشید، در بدن شما یک تیکه گوشت وجود دارد که اگر آن خوب باشد (سالم) تمام بدن شما خوب خواهد بود و اگر آن بد باشد کل وجود انسان بد می شود ،آن قلب انسان می باشد (Muslim) .

این سنت به روح درونی در تعیین موفقیت یا شکست انسان اشاره می کند. بایومی(۱۹۷۰:۴۶۲) روح انگیزشی اسلام را نام می برد که از روح اسلام به عنوان عامل اصلی در تعیین موفقیت درک می شود. سید حسین نصر مفاهیم عفو و عقود ، را به عنوان روح انگیزشی اسلام معرفی می کند .این مفهوم رابطه بین انسان و خدا و طبیعت ، انسان و جامعه و حتی روح انسانی را به ارمغان می آورد .(Nasr, ۱۹۸۹: ۱۴). مفهوم عقود شامل تعهدات اخلاقی و روابط انسانی است. رابطه انسانی مهمترین عامل موفقیت صنعتی در ژاپن و کره محسوب می شود. مطابق نظرنصر, مرجع عقد درجزء پنجم ،آیه یک شامل تعهدات اخلاقی و اجتماعی یک مسلمان همچنین خدمت به عنوان یک نیروی محرک برای نگرش انگیزشی در او است. با وحدت تعهدات معنوی یک مسلمان با کار دنیوی و روزمره اش (که شخص در جستجوی انجام دادن با فکر و پیروی از شریعت و تلاش و برای کسب رضایت خداوند می باشد) مسلمان طرفدار توافق بین خود و کارفرما است و از اینرو خواهان بی نقصی در کار و بازده کارش است .(Nasr, ۱۹۸۹: ۳۵ – ۴۵) .

از دیدگاه نصر ، این واقعیت که مسلمان می داند پاداشش به این دنیا ختم نمی شود مادامی که وی در کارش صادق باشد و به دنبال و بی نقصی آن باشد که داخل دامنه ایی که او باید کار را انجام دهد امکان پذیر است به عنوان انگیزه ایی

برای انجام کار روزانه و انجام همه ی وظایف مربوط به کار عمل می کند. همچنین، مفهوم حلال و حرام در نوعی در کار محول به مسلمان و انجام آن در محل کار مشاهده می شود.(Nasr, ibid.) . در نهایت به همان اندازه که انگیزه در کار یک مسلمان خیلی مهم است نباید منجر به کار بیش از حد برای سهل انگار در وظایف دینی و اجتماعی شود. نصر خاطر نشان می کند که مطابق نظر پیامبر اعضای جامعه ی مسلمان باید یک سوم روزش را به کار , یک سوم دیگر را به خواب و استراحت و یک سوم آخر را به عبادت, اوقات فراغت و خانواده و فعالیت های اجتماعی بپردازد. بنابراین مانند هر چیز دیگری تعادل و ثبات از اصول اخلاقی کار اسلامی باید تداوم داشته باشد زیرا از مفهوم اعتیاد به کار به خاطر زیان جدی به سایر جنبه های زندگی جلوگیری می شود. در پایان این بخش ذکر این نکته مهم است که انگیزه ماورای کار مسلمان در این حقیقت است که پاداش برای کارش ماورای پاداش فوری (دنیوی) است و در آینده به شکل پاداش در آخرت می باشد. انگیزه ی اصول اخلاقی کار مسلمانان در ماهیت مادی و معنوی است.

نتیجه گیری

در این مقاله از تمام بحث های فوق واضح است که اصول اخلاقی کار بخشی از ایمان اسلامی است که توسط پیامبر (ص) در سخنانشان که بصورت نقل قول بیان و تشریخ شد ،مورد تاکید قرار گرفته است.اگرچه غرب در زمینه اصول اخلاقی کار بسیار پیشرفته است ولی همانطورکه قبلا گفته شد سنت های دیگر شاهد موفقیت در میانشان بوده اند و تمدن های پیشرفته ای که بر اساس کار و تلاش شکل گرفته اند نشان می دهند که این مفهوم اصول اخلاقی کار فقط محدود به دول غربی مدرن نیست. به عبارت دیگر اگر سنن دیگر بصورت صادقانه و بدور از تعصبات مورد مطالعه و تحلیل قرار بگیرد مشخص می شود که دارای اصول اخلاقی کاری بودند که باعث موفقیت شان شده است.

واضح است که اصول اخلاقی کار اسلامی یکی از عوامل مهم در موفقیت تمدن اسلامی محسوب می شود. مانند هر چیز اسلامی دیگر، این فقط برای این جهان نیست بلکه محافظ معنویات انسانی می باشد. از این روهدف و جهت اصول

اخلاقی کار اسلامی مادی و معنوی می باشد. به همان اندازه ای که اسلام، بر ضرورت کار کردن تاکید می کند بر اصولش که همان شریعت است تاکید دارد. اصول اخلاقی کار اسلامی در درخواست از مسلمانان برای کار و دقیق بودن در زندگی کاری شان, مواظب مفهوم حلال و حرام در کاری است که مسلمانان انجام می دهند و در دستاوردهای روزانه یشان است که باید به منظور برآورده کردن این معیارها خالص باشد. همچنین مفهوم پرکاری که منجربه ترک مسئولیت های اجتماعی می شود بشدت نهی شده است زیرا اسلام یک مذهب میانه رو است و اعتدال را در هر چیزی که یک مسلمان انجام می دهد می پسندد (تشویق می کند). در اصول اخلاقی کار اسلامی ،کار باید متعادل باشد تا حدی که انجام مسئولیت های فرد را نسبت به خداوند، خانواده و جامعه برهم نزند و همچنین نباید منجر به تبافی و فساد شخصی شود که می تواند بر سلامت فرد تاثیر بگذارد. بنابراین اصول اخلاقی کار اسلامی ابعاد فراوانی دارد که در ماهیت جامع و کل نگر می باشد.

به عبارت دیگر بر خلاف پروتستانتیسم در سنت مسیحی که از تقوا و پرهیزگاری کاربه عنوان هدف صحبت می کند اسلام به کار به عنوان یک هدف نگاه نمی کند بلکه از کار به عنوان ابزار تقوا به منظور ایجاد موازنه در زندگی شخصی و اجتماعی فرد و حفظ شان فرد و بطور همزمان کسب رضایت خداوند از طریق خلوص و تلاش برای کمال در آنچه شخص به منظور کسب روزی انجام می دهد نگاه می کند .

بر اساس دیدگاه فوق روشن است که مفهوم اصول اخلاقی کار در سنت اسلامی بسیار فعال است و به عنوان محرکی در موفقیت امت مسلمانان عمل کرده است و هنوز هم عمل می کند.

سرانجام اصول اخلاق کار اسلامی که به صورت فراوانی در سنت موجود است می تواند خلاصه گردد و شامل موارد زیر می باشد :

۱. کار از عالیترین نوع عبادت می باشد. اسلام هیچ نوعی از بیکاری را تصدیق نمی کند ، بنابراین هیچ عقیده ی اعتماد دوسویه (توکل) را نمی پذیرد زیرا پیامبر با حفظ مشاغل مخالف این عقیده بود.

۲. کار مقدس است بخاطر اینکه بعنوان یک وظیفه برای ساختن اقتصاد ملی قوی در نظر گر فنه می شود.کار فی نفسه یک هدف نیست بلکه ابزاری برای نابود کردن کنترل وابستگی غیر اقتصادی روی اقتصاد می باشد. بنابراین کار قدم اول در تشکیل یک سیستم اقتصادی سالم می باشد.

۳. کار باید بصورت جدی انجام شود. موفقیت فرد در کار این جهانی و به همین ترتیب در آخرت به این امر وابسته است که او چقدر سخت کار می کند (متکی به مقدار کار اوست).

۴. کار امانت است.امانتی که هیچ یک از خلایق دیگر بخاطر ترس از قادر نبودن یا اینکه بدرستی آن را بجا بیاورند قادر به پذیرش آن نیستند. این مفهوم امانت (صداقت) همه تعاریف از عبادت از جمله رندگی کاری شخص را در بر می گیرد. فرد باید در برابر کارش جوابگو باشد زیرا تمامی این اعمال در پیشگاه خداوند در آخرت حسابرسی می شوند.

۵. عدالت در اسلام به عنوان بخشی از ارزشهای مادی و معنوی درنظر گرفته می شود. ارزشهای اسلامی نباید در قلمرو آرمان گرایی و دور از زندگی دنیوی مجزا گردد. بلکه این ارزش ها باید راهنمای زندگی مسلمان در تمایت آن ،هم در بعد مادی و معنوی و هم بعد عقیدتی و دنیوی می باشند.

۶. کار باید با پشتکار و صبورانه انجام گیرد. بدون پشتکار یا سخت کوشی موفقیت در زندگی بسیار سخت است. صبر در زندگی مسلمان نقش مهمی دارد .این مفاهیم به این نیاز دارند که انسان به منظور موفق شدن در کارش باید هر دو ویژگی را داشته باشد.

۷. روابط بین انسان و خداوند، انسان و طبیعت و جامعه و حتی انسان و نفسش (روح) در جستجوی قرار دادن همه ی اینها در یک مسیر است – مسیری که منجر به پرستش خداوند می گردد. بر این اساس همه کارها باید بدون ریا و صادقانه برای رضای خداوند انجام گیرد.

۸. زمان در زندگی مسلمانان بسیار مهم است. بنابراین باید به درستی مورد استفاده قرار گیرد زیرا انسان باید برای هر لحظه از زندگی در آخرت حساب پس دهد.

منابع

۱-Al-Ghazali, Abu Hamid .(۱۹۸۸). *Ihya Ulumiddin*, Vol ۱. Kuala Lumpur: Victory Ajensi.

۲- Al-Khattab Nasiruddin. (trans.). (۲۰۰۷). *The English Translation of Sahih Muslim*. Egypt: Dar-us-Salam Publications.

۳- Ba'labaki, Rohi. (۱۹۹۰). *Al-Maurid*. Beirut: Daral-Ilm Li-al-Malayin.

۳- Barbash, Jack (۱۹۸۳). *The work Ethic- A Critical Analysis.* Industrial relation

۵-Research Association Services. Bayyumi, Muhammad Ahmad. (۱۹۷۸). *The Islamic Ethic of Social Justice and the Spirit of Modernization: An Application of Weber's Thesis to the Relationship Between Religious Values and Social Change in Modern Egypt. A dissertation in Sociology of Values.* USA: Temple University.

۶-Bellamy, James, A. (۱۹۵۶). *A Social Contrast in Islam as seen in muslim Literature*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

۷- Hassan, Mohamad kamal. (۱۹۸۸). *Pendidikan dan pembangunan Bersepadu*. Kuala

۸-Lumpur: Nurin Enterprise. Johnson, Oliver A. (۱۹۸۴). *Ethics Selection from Classical and Contemporary Writers*. New York: Holt, Rinehart and Winsto.

۹-Khan, M. M. (trans.). (۱۹۹۷). *The English Translation of the Meaning of Sahih al-Bukhari*. Egypt: Dar-us-Salam Publications.

۱۰- Khan, M. M. & Al-Hilali, M. T. (۲۰۱۰). *Interpretation of the Meaning of the Noble Qur'an in the English Language*. Egypt: Dar-us-Salam Publications.

۱۱- Nasr, Seyyed Hussein. (۱۹۸۹). *Traditional Islam in the Modern World*. Kuala Lumpur: Nurin enterprise.

۱۲- Parnes and Andriasani (۱۹۸۳).||Commitment to the work ethic and success in the labor market. A review ofresearch findings||. *The Work Ethics – A Critical Analysis*.

۱۳- Industrial relation Research Association Services. Porter, L.W. and Steers, R.M. (۱۹۷۳), ``Organizational Work and Personal Factors in Employee Turnover and Absenteeism''. *Journal of Applied Psychology*, Vol. ۸۰, pp. ۱۵۱-۷۶.

۱۴- Qadhi, Abu Ammar Yasir. (۲۰۰۸). *English Translation of Sunan Abu Dawud*. Egypt:

۱۵-Dar-us- Salam Publications. Wines, William A (۱۹۹۲).—Toward an Understanding of Cross Culture Ethics: A Tentative Model||. *Journal of Business Ethics,* Vol. ۱۱, no ۱۱.